

TARSUS KÜLTÜRÜNÜN TANITIMINDA ŞAHMERAN EFSANELERİNİN ÖNEMİ*

THE SIGNIFICANCE OF ŞAHMERAN LEGENDS IN INTRODUCTION OF TARSUS CULTURE

Yrd. Doç. Dr. Nilgün ÇIBLAK
Mersin Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
e-posta: nilciblak@mersin.edu.tr

ÖZET

Tarsus, Çukurova'nın batı bölgesinde kurulmuş ve bugüne kadar konumunu muhafaza etmiş en eski yerleşim merkezlerinden biridir. İlk çağlardan bu yana gelişmiş bir kent olduğu tarihî kaynaklardan ve arkeolojik kazılardan ortaya çıkartılan Tarsus, sahip olduğu coğrafi konum itibarıyla, tarihî süreç içerisinde yerli Anadolu kültürünün yanı sıra hem doğu hem de batı kültürüne ev sahipliği yapmıştır. Kent içerisinde, söz konusu kültürlerin izlerini taşıyan birçok tarihi eser ve yapı bulunmaktadır.

Tarsus'ta bulunan eserlerden biri de kaynaklarda "Eski Hamam" olarak geçen Roma Dönemi'nden kalma tarihî bir hamamdır. Ramazanoğulları tarafından yeniden inşa edilen ve birçok kez tamir edilen hamam, halk arasında "Şahmeran Hamamı" adıyla bilinmekte ve çevresinde dönemin Tarsus hükümdarı ile üst tarafı insan alt tarafı yılan görünümündeki yılanların şahını konu alan efsaneler anlatılmaktadır.

Çalışmamızda, söz konusu hamamla ilgili olarak yörede anlatılan üç efsaneye ve bu efsanelerdeki mitolojik varlığın kökenine, ayrıca inanış boyutunda söz konusu efsanelerin halk üzerindeki etkilerine yer verilmiştir. Ayrıca Tarsus'un kültürel değerlerinin, hem kent çevresinde hem de Türkiye genelinde daha geniş bir alanda tanıtılarak bir kültür turizminin oluşturulması doğrultusunda bu anlatılardan nasıl yararlanılabilir sorusunun yanıtları aranmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şahmeran, Şahmeran efsaneleri, Tarsus (Mersin) halk kültürü, kültür turizmi

* KTB Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından, 27 Haziran - 01 Temmuz 2006 tarihleri arasında Gaziantep'te düzenlenen VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi'nde sunulan bildiri metninin makale haline dönüştürülmüş şeklidir.

ABSTRACT

Tarsus is one of the oldest settlement areas which was established in the eastern part of Çukurova and which has kept its location so far. Tarsus, revealed to have been a developed city since ancient times by means of historical resources and archeological excavations, has been hosting both eastern and western culture besides local Anatolian culture throughout the historical process with its geographical location. In the city, there are plenty of historical works of art and buildings having the mentioned cultures' characteristics.

One of the buildings in Tarsus is a historical bath mentioned as “Old Bath” in resources and a heritage left from Roman Period. The bath reconstructed by Ramazanoğulları and restored many times is known as “Şahmeran Bath” by the local people, and legends about the Tarsus ruler of that period and the commander of the snakes whose upper part was a human and the lower part was a snake have been told.

In this study, three legends being told in the region about the abovementioned bath and the origin of the mythological creature in the legends and also the influence of these legends on people with the aspect of believing have been mentioned. In addition, introducing the cultural values of Tarsus both in and around the city and around Turkey more widely, the answers of the question how these narratings can be useful to create a culture tourism have been researched.

Key Words : Şahmeran, Şahmeran legends, Tarsus (Mersin) folk culture, culture tourism

Bir kentin yaşamını ve gelişimini etkileyen en önemli koşulların başında, o kentin coğrafi konumu, çevresi ve kültürel yapısı gelmektedir. Anadolu’da geçmiş tarihini ilk dönemlerine kadar uzanan birçok kent olmasına rağmen bunlardan çok az bir kısmının bir yerleşim merkezi olarak varlığını devam ettirdiği görülmektedir. Bu yönüyle Tarsus, hem adı hem de kurulduğu ve geliştiği yer bakımından değişime uğramadan geçmişten bugüne sürekli olarak varlığını sürdürmüş sayılı kentlerimizden biridir. Onun köklü bir geçmişe ve zengin bir kültürel dokuya sahip olmasının temelinde kurulduğu yerin, çevresinin, ayrıca birçok medeniyete ev sahipliği yapmasının büyük önemi bulunmaktadır.

Geçmişten bugüne Tarsus’ta yaşamış medeniyetlerin sayısını tam olarak tespit edebilmek mümkün değildir. Tarih boyunca çeşitli milletler tarafından, kentin önemli yerleşim merkezlerinden biri olarak görülmesinin ve bu kente sahip olabilmek için birçok mücadelenin verilmesinin başlıca nedeni, öncelikle Tarsus’un coğrafi konumuyla ilgilidir. Nitekim kentin deniz kenarına çok yakın olması, -eski çağlarda Tarsus denize bitişik durumdadır-; her türlü mahsulün yetiştirilmesine uygun verimli topraklara ve söz konusu tarım alanlarının işlenebilmesi için gerekli suya sahip olması; geçmişte Hint yarımadasını Avrupa’ya bağlayan tarihî İpek Yolu üzerinde yer alan ve bugün de önemini koruyan Gülek Boğazı’nın burada bulunması, onu gözde yerleşim merkezlerinden biri haline getirmiştir (Akgündüz vd., 1993: 9).

Tarihî kaynaklardan ve arkeolojik kazılardan elde edilen bilgiler, kentin kuruluşunun neolitik çağa kadar uzandığını göstermektedir. Zaman içerisinde gelişen bu yerleşim merkezinde, tarihî süreç içerisinde Asurîler, Fenikeliler, Persler, Makedonyalılar, Selevkiler, Mısırlılar, Romalılar ve dolayısıyla Bizanslılar, Araplar ve son olarak da Türkler bulunmuşlardır (Bilgili, 2001: 1-3). Bu yönüyle Tarsus, hem yerli Anadolu kültüründen izler taşıması hem de doğu ile batı kültürünün bir araya gelerek kaynaştığı, etkilerinin günümüze yansıtıldığı yer olması açısından önemli yerleşim alanlarından biri olmuştur.

Akdeniz kıyısında Mersin iline bağlı olup Türkiye'nin en kalabalık ilçe merkezlerinden biri olan Tarsus, bugün de söz konusu zengin kültürel dokusunu korumaya devam etmektedir. Kent içerisinde cami, mescit, medrese, zaviye, kilise, han gibi dinî ve sosyal vakıf eserlerinin varlığı; Eshâb-ı Kehf gibi bir inanç merkezinin yer alması; ayrıca Daniyal Peygamber, Bilâl-i Habeşi, Halife Me'mun, Hz. İsa'nın havarisi St. Paul vb. önemli isimlerin burada doğmuş, yaşamış ya da bulunmuş olmaları; bu isimlerden bazılarına ait makam veya mezarların yapılması Tarsus'u hem Hıristiyanlar hem de Müslümanlar için önemli bir merkez konumuna getirmiştir.

Tarsus'ta, söz konusu tarihî ve kültürel değerler içerisinde dikkatimizi çeken eserlerden biri de, kaynaklarda "Eski Hamam" olarak geçen yapıdır. Daniyal Peygamber'in mezarının bulunduğu Makam-ı Şerif Camii'nin elli metre kuzeyinde yer alan bu hamam, Roma döneminden kalma olup Ramazanoğulları tarafından yeniden inşa edilmiş ve zaman içerisinde birçok kez tamir görmüştür (Akgündüz vd., 1993: 554). Hamam, halk arasında "Şahmeran Hamamı" (ya da Şahmaran Hamamı) adıyla bilinmekte ve bu ismi almasıyla ilgili olarak dönemin Tarsus hükümdarı ile yılanların şahını konu alan çeşitli efsaneler anlatılmaktadır.

Bu çalışmada Şahmeran Hamamı'yla ilgili olarak yörede anlatılan efsanelere ve bu efsanelerden yola çıkılarak yılanla ilgili inanışların halk üzerindeki etkilerine yer verilecektir. Ayrıca Tarsus'un kültürel değerlerinin hem kent çevrelerinde hem de Türkiye genelinde daha geniş bir alanda tanıtılması doğrultusunda, söz konusu efsanelerden nasıl yararlanılabilir sorusunun yanıtları aranmaya çalışılacaktır.

Şahmeran ile ilgili olarak yörede anlatılan efsanelere geçmeden önce, söz konusu mitolojik varlığın öldürüldüğü yer olduğuna inanılan tarihî hamam hakkında kısa bir bilgi verilecektir.

Tarsus'ta Kızıl Murat Mahallesi'nde yine kendisiyle aynı adı taşıyan Şahmeran Sokak'ta bulunan hamamın, inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak 15. yüzyılda Ramazanoğulları tarafından Romalılar'dan kalma bir hamam temeli üzerine yapıldığı tahmin edilmektedir. 1651 yılında vakıf olarak Softa Mahmut Paşa Vakfı'na bağlanan hamam, 1873 yılında onarım görmüştür.

Hamam, güney-kuzey doğrultusunda dikdörtgen bir plana sahiptir. Duvarları moloz taştan inşa edilmiştir. İçeriye giriş, güney yönünden sağlanmıştır. Ancak günümüzde hamam, yol yapım çalışmaları nedeniyle sokak seviyesinin altında kalmış, iç kısma yedi - sekiz basamaklı bir merdivenle girilmeye başlanmıştır. Hamam, soyunma yeri, ılıkılık, sıcaklık ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde bulunan soyunmalık kısmı, ahşap çatı ile örtülü olup üzeri kiremitle kaplıdır. Sıcaklık ve ılıkılık kısımlarının üzeri ise kubbe ile örtülüdür. Hamamın işlevselliğini sürdürdürebilmesi için yapılan onarım çalışmalarında, binada birtakım düzenlemelerde

bulunularak soyunma kısmı iki kata çıkarılmış ve soyunma kabinleri eklenmiş, ayrıca ortada sekizgen şeklinde bir havuz yapılmıştır.

Bugün de kullanımda olan hamam, tarihî bir özelliğe sahip olmasının yanı sıra yılanların şahı olarak bilinen şahmeranın öldürüldüğü yer olduğuna inanılması nedeniyle halk arasında önemli bir yere sahiptir. Nitekim hamamın göbek taşında ve yine iç kısımdaki duvarlarında görülen hafif kırmızıya yakın rengin, burada öldürüldüğü belirtilen şahmeranın kanından geldiğine inanılmaktadır. Hamamın söz konusu özelliğini ve şahmeranla ilgili efsanesini yörede bilmeyen yoktur. Hatta kentten en işlek caddelerinden biri olan Adana Caddesi'nde, üst tarafı insan alt tarafı yılan biçiminde olan ve gövdesini birçok küçük yılan saran şahmeran anıtı dikilmiştir.

Tarsus'ta ve çevresinde anlatılan şahmeran efsanelerinden üç tanesinin konusu aşağıdaki şekildedir:

1. Şahmeran ve Camsab Efsanesi (K.1)

Camsab yoksul bir ailenin oğlu olup evinin geçimini odunculuk yaparak sağlamaktadır. Birgün arkadaşlarıyla birlikte ormanda içi bal dolu bir kuyu bulan Camsab, balı çıkarması için arkadaşları tarafından kuyuya indirilir, balın çıkartılması sona erince de kuyuda bırakılır. Kuyunun içinde yardım beklerken bir ışık sızıntısı görür, ışığın geldiği yeri açarak büyük bir bahçeye çıkar. Burada bir tahtta oturan üst tarafı insan alt tarafı yılan şeklinde olan ve bir insan gibi konuşan şahmeran ile karşılaşır. Yılanların şahı olup yer altında diğer yılanlarla birlikte yaşayan şahmeran, Camsab'a korkmamasını ve bir süre kendilerinin misafiri olacağını söyler. Burada çok iyi ağırlanan Camsab, aradan yıllar geçtikten sonra sıkılmaya ve ailesini özlemeye başlayınca evine dönmek için izin ister. Şahmeran ise ölümünün bir insan elinden olacağını, eğer kendisini bırakırsa yerinin insanoğlu tarafından hemen bulunabileceğini söyleyerek Camsab'ın gitmesine izin vermek istemez. Ancak ısrarlara dayanamaz ve yerini kimseye söylememesi şartıyla Camsab'ı evine gönderir. Bu sırada Tarsus padişahı, önemli bir hastalığa yakalanır. Dönemin tanınmış hekimleri hastalığa bir türlü çare bulamazlar, fakat büyü işleriyle de ilgilenen vezir, padişahın hastalığının şahmeranın etinin yenilmesiyle geçeceğini söyler. Bunun üzerine şahmeranın yerini bilene büyük vaatlerde bulunulur, ancak kimse ortaya çıkmaz. Vezir, şahmeranı gören kişinin sırtının yılan derisi gibi pul pul olduğunu padişaha söyleyince herkesin hamama gelerek yıkanması emri verilir. Camsab, şahmerana söz verdiği için hamama gitmez, fakat bir süre sonra sadece kendisinin yıkanmaya gitmediği anlaşılınca hamama gitmek zorunda bırakılır. Camsab'ın sırtının yılan derisi gibi olduğu görülünce, kendisinden zorla şahmeranın yeri öğrenilir. Vezir, Camsab'ın gösterdiği kuyunun başında büyü sözler söyleyerek şahmeranı ortaya çıkartır. Şahmeran kaderini bildiği için karşı koymaz ve Camsab'a ölümünden sonra etini kaynatarak ilk suyu vezire, ikincisini padişaha içirmesini, üçüncüsünü de kendisinin içmesini tembihler. Şahmeran, hamama götürülerek burada öldürülür ve eti kaynatılır. Vezir ilk suyu Camsab'ın içmesini

ister. Camsab, şahmeranın dediklerini yaparak ilk suyu vezire verir. Vezir, bunu içer içmez ölür. İkinci suyu içen padişah iyileşir, üçüncüsünü içen Camsab ise akli ve zekâsı daha da güçlenip padişaha baş vezir olur.

2. Şahmeran ve Lokman Hekim Efsanesi (K.2)

Lokman Hekim'in babası da hekimdir. Ölmeden önce karısına; doğacak çocuklarının çok bilgili bir hekim olacağını, dünyada kimsenin onu geçemeyeceğini söyler. Kısa bir süre sonra da ölür. Çocuk doğar ve annesi tarafından adı Lokman konulur. Ancak Lokman büyüdüğünde okuma-yazmayı dahi çok zor öğrenir, bunun üzerine odunculuk yaparak evin geçimini sağlamaya başlar. Birgün yine odunculuk satmış, yorgun bir şekilde evine dönerken yolun ormanlık tarafında bir inilti duyar. Sesin geldiği yöne doğru gittiğinde burada üst tarafı insan alt tarafı yılan olan bir yaratığın yaralı olduğunu görür. Korkup geri döneceği sırada bu yaratık, korkmamasını, kendisine yardım etmesini, bu iyiliğinin karşılığını birgün mutlaka alacağını söyler. Lokman, şahmeranı kucağına alır ve onu, söylediği yoldan bir mağaranın önüne getirir. Şahmeran, bir şeyler fısıldayınca mağaranın kapısı açılır, kapıdaki kara yılan şahmeranı hemen saraya götürür. Çok güzel bir yer olan bu yerde, yılanların şahı kısa sürede iyileşir. Lokman da kırk gün bu sarayda kalır ve bu sürenin sonunda artık evine gitmek ister. Şahmeran, gördüklerini kimseye anlatmaması konusunda kendisinden söz ister ve ardından ölümünün bir insan elinden olacağını, bunu bildiğini, ölüm haberini aldığı anda nelerin yapılması gerektiğini, ayrıca neyin hangi hastalığa iyi geldiğini, ilaçların nasıl hazırlandığını Lokman'a tek tek anlatır, sonra da onu serbest bırakır.

Lokman evine döndükten sonra bambaşka bir insan olur, bütün zamanını okuyup yazmaya, yeni şeyler öğrenmeye ayırır. Aradan uzun bir zaman geçer. Şahmeran, sarayındaki billur suda evrenin güzelliklerini izlerken Tarsus padişahının kızını görür ve hemen o anda âşık olur. Yemeden içmeden kesilir. Günün birinde kızın hamama götürüldüğünü anlayınca onu daha yakından izleyebilmek amacıyla kendisi de gizlice hamama gider. Ancak hamamın ıslak mermerleri üzerinden kayıp düşünce kızın hizmetkârları tarafından fark edilerek göbek taşı üzerinde öldürülür.

Şahmeranın öldürüldüğünü öğrenen Lokman Hekim, hemen hamama gelir. O sırada Tarsus padişahının hastalandığını, müneccim başının baktığı fallardan padişahın ancak şahmeranın etinin suyundan içerse iyileşebileceği haberini duyar. Vezir, şahmeranın olağanüstü güçlerini bildiği için padişah için gerekli ilacı kendisi hazırlamak ister, ancak asıl amacı zehirli kısmın suyunu padişaha içirmek, sonra da padişahın kızıyla evlenerek Tarsus'a hükmetmektir. Lokman da ilacı kendisi hazırlamak ister, sonunda bu görev padişah tarafından Lokman'a verilir. Lokman,

şahmeranın daha önceden kendisine anlattığı gibi cansız gövdeyi üçe böler, her parçayı ayrı ayrı kaynatır. Bu parçalar kaynarken her biri hangi hastalığa iyi geleceğini söylemeye başlar. Bu sırada vezir gelerek, insanlara olağanüstü güçler veren parçanın suyunu ister. Lokman, vezirin kötü niyetini anlar ve ona kuyruk suyundan verir. Vezir, bunu içer içmez ölür. Gövdenin suyunu kendisi içer, baş kısmının suyunu padişaha içirerek onun iyileşmesini sağlar.

Lokman, saraydan ayrılıp kırlarda dolaşırken birden çiçeklerin, bitkilerin dile geldiğini ve hangi hastalığa iyi geldiklerini söylemeye başladıklarını duyar. Lokman, bütün bunları defterine geçirince dönemin en iyi hekimi olur.

3. Şahmeran ve Tarsus Kralı Efsanesi (K. 3)

Eski dönemlerde Tarsus, İran hükümdarı Sardanapal tarafından ele geçirildikten sonra Arap ülkelerinden gelen kervanların Anadolu'ya geçmesi için ilk büyük konaklama yerlerinden biriydi. Tarihî İpek Yolu, Tarsus'tan Antakya'ya, oradan da İran ve Mısır'a uzanıyordu. Yörede bu dönemle ilgili olarak aşağıdaki efsane de anlatılmaktadır:

Arap ülkelerinden kervanlarıyla Tarsus'a gelen tüccarlar, bir süre burada konaklayıp dinlenir, kentin şifalı suyu olarak bilinen Kydnos Nehri (Tarsus Çayı)'nde yıkanır, bunun karşılığı olarak da Tarsus hükümdarı Sardanapal'a belirli bir miktar vergi öder. O dönemlerde Mısırlı zengin bir tüccar, buraya gelirken yolda haramiler tarafından soyulur. Kente geldiğinde vergisini ödeyemez. Ancak dürüst bir tüccar olduğu için vergisini bir sonraki gelişinde vermek üzere hükümdar tarafından kendisine yardımda bulunulup ülkesine gönderilir. Mısırlı tüccar, bu iyiliğin karşısında Tarsus hükümdarına eşi benzeri görülmemiş bir hediye getireceği vaadinde bulunur. Memleketine döndüğünde Tarsus kralına nasıl bir hediye sunacağını düşünürken hizmetkârı, o sıralar bir büyücünün elinde esir durumda olan, üst tarafı güzel bir kız alt tarafı yılan biçimindeki yılanları şahı şahmeranı götürmeyi teklif eder. Şahmeran gizlice büyücüden kaçırılır ve kendisine bir süre sonra ülkesine dönmesi için izin verileceği konusunda söz verilir. Bir sandık içerisinde Tarsus kralına getirilir. Ancak Tarsus kralı, sandık açılır açılmaz şahmerandan çok korkar ve bunun hediye değil bir büyü olduğunu düşünerek askerlerine şahmeranın öldürülmesini emreder. Kendisinin azat edilmeyeceğini anlayan şahmeran, gövdesindeki diğer yılan başlarıyla birlikte askerlere karşı gelir, sonunda kralı öldürür, ancak kendisi de yenik düşer ve ölür. Yörede bu olayın yaşandığı dönemden günümüze, yılanlarla insanların birbirlerine düşman olduğuna inanılır.

Şahmeranla ilgili olarak Tarsus ve çevresinde anlatılan bu efsanelerin, konusu aynı olmakla birlikte kişilerin isimleri değiştirilerek anlatılan çeşitli varyantları da

bulunmaktadır. Buna göre; şahmeranı ilk gören insanın, Camsab ya da Lokman Hekim olarak gösteren efsanelerin yanı sıra kimi zaman bir çoban kimi zaman da ormana avlanmaya giden bir avcı olduğunu belirten örnekler de vardır. Bütün efsaneler, şahmeranın öldürülmesiyle son bulmaktadır.

İnanışa göre diğer yılanlar, şahmeranın öldürüldüğünden henüz habersizdir. Şahmeran, yılanlara hamama yıkanmaya ve oradan da bir düğüne gideceğini söyleyerek sarayından ayrılmıştır. Yılanlar, o günden bu yana hâlâ şahmeranın dönüşünü beklemekte, duydukları davul sesi ile düğünün devam ettiğini sanmaktadır. Birgün davul sesi kesildiğinde -ki bunun kıyamet günü olacağına inanılıyor- bütün yılanlar Tarsus'a inecek ve şahmeranın öldürüldüğünü anlayınca herkese düşman olup şehri yok edeceklerdir (K.4).

Şahmeranla ilgili efsanelerin kökeni oldukça eski dönemlere uzanmaktadır. Nitekim kaynaklardan edinilen bilgiye göre 2000 yıl öncesine ait Tarsus sikkelerinin üzerinde, şahmeranın öldürüldüğünü öğrenen yılanların intikam almak amacıyla şehre saldırmalarının canlandırıldığı tespit edilmiştir (Çıplak, 2003: 314). Öte yandan inceleme alanından derlenen ve yukarıda konusu özetlenmeye çalışılan üçüncü efsane ise Tarsus'un coğrafi konumu dolayısıyla, tarihî dönemlerdeki önemi ve kültürel zenginliği hakkında ipuçları vermesi açısından da dikkat çekicidir. Bütün bu özellikler, şahmeran ile ilgili efsanelerin tarihin ilk dönemlerinde mitolojik söylenceler olarak yaygınlık kazandığını, yerli Anadolu motiflerini taşıyan bu ürünlerin zaman içerisinde bu çevrede yaşayan insanlar tarafından çağın kültürel değerleriyle zaman zaman değiştirildiğini, yeni motiflerle süslenip zenginleştirildiğini ve halk hayalinde kalıcı bir yer edinerek kuşaktan kuşağa aktarıldığını gözler önüne sermektedir.

Tarsus ve çevresinde anlatılan şahmeran konulu efsanelerin Ceyhan (Adana), Adana ve Manisa çevresinde de çeşitli varyantları bulunmaktadır. Hatta bunlardan bazısının yurdumuzun birçok köşesinde masal şeklinde yaygın olarak anlatıldığı da görülmektedir (Özdemir, 1997: 225-228; Şimşek, 1995: 333-338).

Şahmeran ile ilgili anlatılanların kaynağı İran ve Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan Câmasbnâme adlı esere dayanmaktadır. Eserin aslı Farsçadır, konusu ise Keyaniler'den Şah Güştasb'ın kainat ve yaratılış ile ilgili sorularına İran mitolojisinde ileri görüşlü ve hakim diye nitelendirilen vezir Câmisab'ın verdiği cevaplardan oluşmaktadır. Türk edebiyatında ise bu konuda Ahmedî Dâî'den sonra en önemli çalışmayı Mûsâ Abdî yapmıştır. Abdî'nin mesnevi şeklindeki bu eseri; Camasb ve Şahmeran hikâyesi, Bulukiya hikâyesi, Cihan Şah hikâyesi olmak üzere birbiri içerisine yerleştirilmiş üç hikâyeden oluşmaktadır. Eserde kısaca; arkadaşlarının ihaneti ile bal kuyusunun içerisinde bırakılan Camasb'ın, orada bulunan deliği büyütürken şahmeranın ülkesine gitmesi, şahmeranın kendisine çeşitli hikâyeler anlatması, daha sonra Camasb'ın buradan ayrılması ve ülkesinde padişahın hastalandığını öğrenmesi, Camasb'ın şahmeranın yerini bildiği kendisi hamamdayken vücudundaki işaretlerden öğrenilmesi, sonunda da Camasb'ın şahmeranın yardımıyla padişahı iyileştirmesi konu edilmiştir (Özdemir, 1997: 221-225; Şimşek, 1995: 333-334). Konusu ve hikâye tekniği açısından Câmasbnâme'nin kaynağı ise araştırmacılar tarafından, Binbir Gece Masalları'na dayandırılmaktadır (Özdemir, 1997:228).

Şahmeranla ilgili olarak anlatılan söz konusu hikâye Battalnâme ve Saltuknâme'yi de etkilemiştir. Nitekim Saltuknâme'de Sarı Saltuk'un kuyuya atıldıktan sonra yılanlar ülkesinde başı insan (kadın) gövdesi yılan olan şahmeran ile tanıştığından

bahsedilmektedir (Özdemir, 1997: 225). Bu yönüyle yılanların şahı olarak kabul edilen şahmeran, halk anlatılarının yanı sıra, edebiyatımızın bazı türlerinde de bir hikâye kahramanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yılan, en ilkel dönemlerden günümüze insanların inançlarının ve yaşamlarının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Dünyanın çeşitli yerlerinde kimi zaman kutsal sayılmış kimi zaman korku ve kötülüğün kaynağı olarak görülmüş kimi zaman da mitoslarda tanrı şeklinde yer almış ya da gücün simgesi olmuştur.

Konuyla ilgili olarak çeşitli kültürlerin mitolojilerinde çok sayıda yarı insan yarı yılan tanrı ya da tanrıçalara rastlamak mümkündür. Nitekim Sümerler'den Hititler'e Anadolu'dan Kafkasya'ya kadar geniş bir coğrafi alanda ve tarihî süreç içerisinde anlatılan İlluyanka mitosunda aynı adı taşıyan dev bir yılanın savaşı anlatılmıştır. Aynı şekilde Sümerler'in yaratılış mitlerinde gökyüzü ve yeryüzü tanrıları yaratan Lakmu ile Lakamu, biri erkek biri dişi yılan olarak geçmektedir. Yunan tanrılarından hastaları iyileştiren Asklepios, evlerle kentleri koruyan Agathodaemon gibi, bazı tanrılar da birer yılan görünümündedir (Hançerlioğlu, 1984: 725). Aynı şekilde Mezopotamya'da da yılan, sağlık tanrısı Ningişzida'nın simgesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Yıldırım, 2001: 14).

Kaynaklardan edinilen bilgiye göre ilkel dönem toplulukları yılanları, deri değiştirmelerinden dolayı ölümsüz saymışlar ve ölümsüzlüğü elde edememelerinin sebebini ona bağlamışlardır. Kimi zaman da toprak altında yaşayan yılanın ölü atalarla ilişkide bulduklarını, onların ruhlarını taşıdıklarını düşünmüşlerdir (Hançerlioğlu, 1984: 725). Bununla birlikte çeşitli kültürlerde yılanın acıya ve hatta ölüme neden olabilecek sihre sahip olmasından dolayı ayrı bir yeri bulunmaktadır. Hem çeşitli niteliklerinden hem de etkileyici fiziksel özelliklerinden yola çıkılarak oluşturulan söylencelerde, yılanın kötü güçlere karşı koruyucu ve ilahî sırların bekçileri olarak anlamlandırıldığı görülmektedir (Yıldırım, 2001: 21). Öte yandan tek tanrılı dinlerin yaygınlık kazanmasının ardından yılanın karanlık güçler ve şeytanla bir tutulduğu da bilinmektedir.

Anadolu'nun birçok köşesinde de yılanla ilgili benzer inanışlarla karşılaşmak mümkündür. Tarsus ve çevresinde anlatılan şahmeran ile ilgili efsanelerde ise yılanın daha çok gizemli ve olumlu yönleriyle karşımıza çıktığı görülmektedir. Buna göre şahmeran, hastaları iyileştiren, onlara can veren bir kimliğe sahiptir. Hatta ikinci efsanede hekimlerin piri olarak kabul edilen Lokman Hekim'in şahmeranın yardımıyla hekimlik bilgisini öğrendiği belirtilmektedir. Aynı zamanda şahmeran, sözünde durmayan insanoğluna karşı affedicî, sevecen ve iyiliksever nitelikler sergilemektedir. Ancak üçüncü efsanede, ilk iki efsaneden farklı olarak aldatıldığını düşünen şahmeranın ve diğer yılanların insanoğlundan intikam almaları söz konusudur.

Tarsus'ta yaşayan halk arasında şahmeran ve onun öldürüldüğü düşünülen hamamla ilgili çeşitli inanışlar da bulunmaktadır. Bunlardan bazısını şu şekilde sıralamak mümkündür: (K.1, K.4)

- Şahmeran hamamının iç kısmındaki duvarında ve göbek taşında görülen kırmızılıklar, şahmeranın kanından gelmektedir. Hamam, yılanların şahının öldürüldüğü yer olması dolayısıyla kutsal sayılır.
- Herhangi hastalığı bulunan bir kişi, şahmeran hamamına gidip burada yıkanır ve dua ederse kısa sürede iyileşir.

- Şahmeranın öldürüldüğü ve kan izlerinin hâlâ üzerinde bulunduğu kabul edilen göbek taşına üç kez vücudunu sürenler, tüm hastalıklarından kurtulur ve canlılık kazanır.
- Şahmeranın kan lekelerinin bulunduğu yere vücutlarını sürenlerin gençleşecekleri kabul edilir.
- Şahmeran hamamının duvarındaki sıvılar, her yıl düzenli olarak dökülür. İnanışa göre bu durum, şahmeranın öldüğü güne rastlamakta ve onun kabuk değiştirerek yeniden canlandığını dolayısıyla hiç ölmediğini göstermektedir.
- Yılanlar, henüz şahmeranın öldürüldüğünü bilmemektedir. Bunu öğrendikleri an, Tarsus'u yılanlar basacak ve herkesi öldürüp kenti yerle bir edeceklerdir.

Şahmeran ile ilgili efsanelerde, şahmeranın öldürülmesinin genellikle asıl amacı insanın sağlık ve şifa bulmasıdır. Bu nedenle Tarsus'taki tarihî hamam çevresindeki inanışların da bu doğrultuda yaygınlık kazandığı gözlenmektedir.

Şahmeranla ilgili olarak anlatılarda dikkatimizi çeken bir başka özellik ise, şahmeranın bazı varyantlarda üst tarafının erkek bazılarında ise kadın olarak tasvir edilmesidir. Bu durum Tarsus'tan derlenen efsane örneklerinde de söz konusudur. Öte yandan şahmeranın konu edildiği resimlerde ise onun genellikle kadın olarak ele alındığı görülmektedir.

Bu yönüyle şahmeranın büyük olasılıkla tarihin ilk dönemlerindeki yılan tanrılarına kadar uzanan, Anadolu'nun kendine özgü koşulları içerisinde yeniden şekillendirilen, Anadolu mitolojisindeki ana tanrıça simgesinin etkisiyle dışlaştırılan varlık olarak karşımıza çıktığını söylemek mümkündür. Nitekim Anadolu dışındaki anlatılarda şahmeranın erkek olduğunun tespit edilmesi bunu doğrulamaktadır. Bu da bize ana tanrıça kültünün etkisiyle dışlaştırılan şahmeranın Anadolu'nun sonraki sakinleri arasında geliştiğini ve en son olarak da Türkler arasında kendisine yer açarak varlığını günümüze kadar sürdürdüğünü göstermektedir (Yıldıran, 2001: 10-11). Genel olarak ise gerek kadın gerekse erkek biçiminde tasvir edilmiş olsun şahmeranın, yerli Anadolu kültürüyle doğu kültürünün etkileşimi sonucu oluştuğunu, zaman içerisinde bu ürünlerin Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen Türkler'in kendi mitolojileri ile zenginleştirildiğini, son olarak da İslamî kültür içerisinde yerini alarak bugüne ulaştırıldığını belirtmek gerekmektedir.

Tarihi binlerce yıl öncesine dayanan şahmeran motifi ve onun çevresinde anlatılan efsaneler, bugün de halk arasında bütün canlılığıyla yaşatılmaya devam etmektedir. Bu anlatılardan özellikle belirli bir mekâna ve yere dayandırılması açısından Tarsus'ta anlatılan varyantları bizim için ayrı bir önem taşımaktadır. Nitekim efsanelerin halk üzerindeki etkisini bu örneklerden ve özellikle de şahmeranın öldürüldüğüne inanılan tarihî hamam çevresinde örülen inanç ve pratiklerden tespit edebilmek mümkündür. Bu noktada söz konusu efsaneler "Acaba bir kentin tanıtılmasında yardımcı olabilir mi?" sorusunu gündeme getirmek gerekmektedir. Bir başka deyişle şahmeranla ilgili yörede anlatılan efsaneler, Tarsus'un tarihî özelliklerinin ve zengin kültürel değerlerinin geniş kitlelere tanıtılmasında ve bu çevrede bir kültür turizminin oluşturulmasında katkısı olabilir mi? İncelememizin bundan sonraki bölümünde bu sorunun yanıtları aranmaya çalışılacak ve konuyla ilgili görüşlerimize yer verilecektir.

Bilindiği üzere son yıllarda yaşam koşullarının değişmesi, bunun yanı sıra yaşanan kent karmaşası, kişilerin psikolojik ve fizyolojik ihtiyaçlarına yönelik değişik çevrelerde tatil yapma isteği uyandırmıştır. Bugünün insanı, tatil süreci içerisinde dinlenmek, eğlenmek ve farklı yerleri gezip görmek, ayrıca gezdiği yerlerin kimliğini belirleyen doğal ve kültürel özelliklerini tanımak ve yaşamak istemektedir. Öte yandan kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, ulaşım yollarının çeşitlenmesi ve güçlenmesi, eğitim seviyesinin artması, değişik doğal ve kültürel ortamlara ilgi duyulmaya başlanması vb. sebepler dolayısıyla günümüzde, “turizm endüstrisi” niteliklerini kazanmış ve ülke politikalarının vazgeçilmez parçası haline gelmiştir (Sirel – Benian, 2002: 894).

Bütün bu gelişmelere karşılık ülkemizdeki, doğal ve kültürel güzellikleriyle oldukça zengin bir görünüm sergileyen birçok yerin bugün hâlâ tanıtılmayı, iç ve dış turizm hareketleri açısından değerlendirilmeyi beklediği bir gerçektir. İnceleme alanı Tarsus da, tarihî yapısı, sosyo-kültürel değerleri ve doğal güzellikleriyle kendi kimliğini oluşturmakla, ayrıca sahip olduğu özellikleriyle hem İslam hem de Hıristiyan geleneğine ait izler taşıyan önemli kentlerimizden biri olmakla birlikte, bugüne kadar çok iyi tanıtılmamıştır. Tarsus’un kültür turizmine açılabilmesi için mevcut söz konusu zenginlikleri yanında yörede anlatılan şahmeran efsanelerinden de mutlaka yararlanılmalıdır. Bu konudaki önerilerimizi aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

1. Yerel yönetim tarafından, Tarsus’un tarihî özelliklerini, dinî yapı ve mekânlarını, sosyo-kültürel değerlerini, coğrafi konumundan kaynaklanan doğal güzelliklerini içeren bir tanıtım kitapçığı hazırlanmalı ve bu kitapçıkta kentin geçmiş dönemlerdeki yaşamını ve kültürünü hissettiren, yaşatan ve anlatan somut değerlerinden biri olan “şahmeran hamamı”na, buna bağlı olarak insanı kendi gizemli atmosferine çeken şahmeran efsanelerine mutlaka yer verilmelidir.

2. Yılanların şahı şahmeranı ve onunla ilgili efsaneleri konu alan çeşitli resim, heykel ya da bunların işlendiği bardak, tabak, anahtarlık vb. hediyelik eşyalar, üzerlerinde Tarsus adı da yazılarak, turistik merkezlerde ya da çeşitli şenlik, festival vb. sosyal etkinliklerde satışa sunulmalıdır.

3. Şahmeranla ilgili anlatılan efsane metinleri bir araya getirilerek efsanelerdeki olayları konu alan çeşitli resimlerle birlikte kitap haline dönüştürülmeli, söz konusu kitaplar Millî Eğitim’e bağlı okullarda öğrencilere tavsiye edilmeli, bu yolla çocukların kendi kültürümüze ait değerleri daha kolay ve ilgi çekici bir şekilde öğrenmelerine olanak sağlanmalıdır.

4. Çağımızın teknoloji çağı olduğu ve teknolojik gelişmelerden kültürel değerlerimizin korunup yaşatılması ve bunların daha geniş bir kitleye ulaştırılabilmesi konusunda yararlanılabileceği gözardı edilmemelidir. Bu bağlamda şahmeran ve çevresinde örülen efsaneler bir an evvel sinemaya aktarılmalıdır. Daha önceki yıllarda şahmeran ile ilgili biri 1972 (Yönetmen: Rahmi Kafadar)’de diğeri 2004 (Yönetmen: Yavuz Figenli) yılında olmak üzere iki film çekilmiştir. Ancak bu çalışmalar, şahmeranla ilgili olağanüstü olayların hikâye edilmesi dışında Tarsus kültürünü tanıtıcı herhangi bir nitelik taşımaktan oldukça uzaktır. Bu tür bir yapımda, öncelikle şahmeranın doğaüstü özellikleri ile onun çevresinde geçen olayların yanı sıra söz konusu mitolojik varlığın halk arasında öldürüldüğü yer olduğuna inanılan Tarsus’un da, geçmişten bugüne sahip olduğu tarihî, kültürel ve doğal güzelliklerinin sergilenmesi sağlanmalıdır. Batı kültüründe çeşitli mitolojik anlatıların ya da varlıkların sinemaya

aktarıldığını ve etkileyici görsel sahnelerle zenginleştirilmiş bu tür yapıtların kitleler tarafından büyük bir ilgiyle izlendiğini gösteren pek çok örnek bulunmaktadır. Bizde de iyi bir senaryo ile yeniden yorumlanan şahmeran, usta yönetmen, yapımcı ve oyuncuların başarılı çalışmalarıyla, ayrıca Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın maddî katkılarıyla sinemaya aktarıldığında birçok kişinin ilgisini çekeceği ve böylelikle Tarsus'un herkes tarafından ziyaret edilmek istenen kent haline geleceği bir gerçektir. Öte yandan şahmeranla ilgili efsaneler, çeşitli mesajlarla işlenerek çocuklar için çizgi film haline de getirilmelidir.

5. Tarihi binlerce yıl öncesine uzanan şahmeran ve çevresindeki efsanelerin, güzel sanatların her dalı için (resim, heykel, müzik vb.) bir kaynak oluşturabileceği, bu alanda çalışanların söz konusu kültürel değerlerimizi yeniden yorumlayarak kullanabilecekleri unutulmamalıdır.

Sonuç:

Kentleri birbirlerinden ayıran ve onları kendine has bir kimlik kazandıran en önemli özelliklerin başında, geçmişten bugüne aktardıkları kültür değerleri gelmektedir. Bu zenginlikler diğer dünya ülkelerinde olduğu gibi, ülkemizde de özellikle turizm sektörüne konu ve kaynak oluşturabilecek şekilde mutlaka ele alınmalıdır. Tarsus ve çevresi, bu tür çalışmalara örnek teşkil edebilecek önemli kentlerimizden biridir.

Tarihin ilk dönemlerinden bugüne, yaşamında hiçbir kesinti olmadan varlığını sürdürmüş, doğu ve batı kültürüne ev sahipliği yapmış bu kentin; bugünü, geçmişe ve geleceğe bağlayan kültürel değerleri, özellikle kendine özgülük taşıyan şahmeran efsaneleri aracılığıyla etkili bir tanıtımının yapılabilmesi bir gerçektir. Böylelikle kentin, tarihsel, kültürel ve doğal zenginlikleriyle kısacası her yönüyle ortaya çıkartılarak daha geniş bir kitlenin ilgisini çekmesine hem de insanımızın kendi kültürünü oluşturan öğeleri yaşayarak öğrenmesine olanak tanınacaktır. Bu da halk kültürü ürünlerinin, ülkemizin hem yurt içi hem de yurt dışı tanıtım çalışmaları kapsamında, önemli bir kaynak oluşturduğunu göstermekte, dolayısıyla söz konusu kültürel değerlerimizin bu bakış açısıyla yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır.

Kaynak Kişiler

Kaynak kişilerle ilgili bilgiler, "ad-soyad, doğum yılı ve yeri, öğrenim durumu ve mesleği" sıralaması göz önünde bulundurularak verilmiştir:

K.1: Şehriban Çelik, 1919, Tarsus, yok, ev hanımı.

K.2: Ramazan Öztürk, 1948, Tarsus, ilkokul, emekli.

K.3: Ömer Özcan, 1960, Tarsus, lise, memur.

K.4: Rüksan Özsezeroğlu, 1965, Tarsus, ilkokul, ev hanımı.

Kaynakça

Akgündüz, Ahmed vd. (1993), *Arşiv Belgeleri Işığında Tarsus Tarihi ve Eshâb-ı Kehf*, Tarsus Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, İstanbul.

Bilgili, Ali Sinan (2001), *Osmanlı Döneminde Tarsus Sancağı ve Tarsus Türkmenleri (Sosyo-Ekonomik Tarih)*, KB Yayınları, Ankara.

Çıplak, Mustafa Necati (2003), *İçel Tarihi (Tarihî – Turistik Zenginlikleriyle)*, 2. b., Selim Ofset Matbaacılık, Mersin.

- Hançerlioğlu, Orhan (1984), “Yılan” Maddesi, *İslâm İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 725.
- Özdemir, Hasan (1997), “Geleneksel Kültürümüzde Şahmeran”, *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri*, II. Cilt, KB Yayınları, Ankara.
- Sirel, Ayşe – Esin Benian (2004), “Kentsel Kimlik Ögesi Olarak Dini Yapılar ve İnanç Turizmi; Edirne Örneği”, *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri, 23-27 Eylül 2002 Mersin*, TÜKSEV Yayınları, Ankara, s.891-905.
- Şimşek, Esmâ (1995), “Bir Olağanüstü Varlığın Yaratılış Miti: Şahmeran”, *Tuncer Gülensoy Armağanı*, Bizim Gençlik Yayınları, Kayseri.
- Yıldıran, Neşe (2001), “Yakın Doğu Sembolizminde Akrep, Yılan: Akrep-Adam ve Şahmeran”, *Folklor / Edebiyat*, C.VII, S.27, s.5-22.